

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ НАПРЯМІВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІНТЕРНЕТУ

Зінченко Олександр Володимирович,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології і туризму

Київського національного лінгвістичного університету,

провідний науковий співробітник лабораторії кіберпсихології

Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

ORCID ID: 0000-0003-4625-7533

Депутат Валентина Василівна,

науковий співробітник лабораторії кіберпсихології

Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

ORCID ID: 0000-0001-6457-8811

Метою статті є визначення стратегічних векторів соціально-психологічних досліджень Інтернету та їх теоретичне обґрунтування. Визначено теоретичну й практичну актуальність задекларованої проблематики. Особливу увагу акцентовано на необхідності модернізації досліджень Інтернету в соціальній психології відповідно до сучасних наукових і суспільних реалій. У статті встановлено необхідність вивчення психологічних особливостей інтернет-спільнот. Аргументується актуальність створення теоретичної моделі функціонування соціальних груп в інтернет-просторі, що враховувала б мотиви, мету, особливості діяльності учасників, становлення групових контактів, поділ на мікрогрупи, рівень згуртованості й ефективності командної роботи. Встановлено важливість вивчення міжгрупових процесів в онлайн-середовищі з опорою на сучасні соціально-психологічні теорії. Описується значущість дослідження міжгрупових контактів мережесов'язаних груп у політиці, освіті, професійних галузях. Встановлено доцільність вивчення формування й проявів ідентичності особистості в онлайн-просторі. Визначено актуальність емпіричного дослідження розвитку самосвідомості особистості на різних інтернет-ресурсах – професійних, сайтах сайтів знайомств, груп інтересу. Зафіксовано необхідність вивчення специфіки соціальної перцепції в інтернет-просторі відповідно до сучасних соціальних реалій. Проаналізовано доцільність реалізації стратегії соціально-психологічних досліджень лідерства у різних соціальних осередках Інтернету. Акцентовано на важливості емпіричного вивчення агресії, конфліктів, поширення ненависті в онлайн-середовищі. Схарактеризовано практичні аспекти проведеного теоретичного аналізу. Відповідно до викладеного матеріалу зроблено висновки й визначено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: Інтернет, соціально-психологічні дослідження, соціальна перцепція, група, ідентичність, віртуальна ідентичність.

Zinchenko Oleksandr. Analysis of modern tendencies of socio-psychological research of the Internet

The purpose of the article is to determine the strategic vectors of socio-psychological research of the Internet and their theoretical substantiation. It has been determined the theoretical and practical relevance of the declared issues. Special attention has been focused on the need to modernize the socio-psychological research of the Internet in accordance with modern scientific and social realities. It has been established that there is a need to study the psychological characteristics of online communities. It has been substantiated the relevance of creating a theoretical model of the functioning of social groups in the Internet space, which would take into account the motives, goals, peculiarities of the participants' activities, the establishment of group contacts, division into microgroups, the level of cohesion and efficiency of teamwork. The importance of studying intergroup processes in the online environment based on modern socio-psychological theories has been highlighted. The importance of researching intergroup contacts of network groups in politics, education, and professional fields has been described. It has been established that it is expedient to study the formation and manifestations of personal identity in the online space. The relevance of an empirical study of the formation of personal identity on various Internet resources - professional, dating sites, interest groups - has been determined. It has been recorded the need to study the specifics of social perception in the Internet space in accordance with modern social realities. It has been analyzed the expediency of implementing the strategy of social and psychological research of leadership in various social centers of the Internet. It has been emphasized the importance of empirical study of aggression, conflicts, and the spread of hatred in the online environment. The practical aspects of the theoretical analysis have been characterized. Conclusions have been drawn and prospects for further research have been determined.

Key words: Internet, socio-psychological research, social perception, group, identity, virtual identity.

Вступ. В останні десятиліття соціум зазнав стрімких змін, що пов'язано з інтеграцією інформаційних технологій у різні суспільні структури. Одним з основних чинників цих трансформацій стала лавиноподібна комп'ютеризація, що супроводжувалася стрімким зростанням доступності Інтернету. З дев'яностих років

двадцятого століття до наших днів всесвітня мережа кардинально змінилася – від ресурсу доступного лише для «обраних» до інструменту без якого неможливо уявити повсякденне життя людини. Звісно, починаючи з появи найпростіших форм соціальної взаємодії у всемережжі, Інтернет знаходиться у фокусі особливої

уваги таких гуманітарних наук як соціологія й психологія. Психологічна характеристика соціального простору комп'ютерних мереж взагалі залишається науковим трендом протягом багатьох років. Значний час у наукових дослідженнях переважав підхід, що протиставляв комунікативні конструкції Інтернету соціальним аспектам «реального життя». Такий антагонізм часто проявлявся у негативному забарвленні й, навіть, «демонізації» мережі як джерела особистісного руйнування людини. Справді, дослідження інтернет-залежності є чи не найбільш популярними з усіх наукових розвідок психологічної специфіки Інтернету. Водночас на сьогодні трактування користування комп'ютерними мережами лише у деструктивному контексті є застарілою і шкідливою тенденцією психологічної науки. Комплексний аналіз вітчизняних і закордонних наукових здобутків дозволить визначити найбільш перспективні аспекти й вектори майбутніх наукових розвідок.

Об'єктивне психологічне дослідження Інтернету неможливе без ретельного теоретичного обґрунтування й емпіричного з'ясування його соціально-психологічної специфіки. Сутність групових процесів, особливості комунікативного поля, механізми й процеси взаєморозуміння, взаємовпливу і лідерства – лише деякі феномени, вивчення яких дозволяє інтегровано осмислити роль мережі у сучасному суспільстві. Таким чином актуалізується питання визначення провідних напрямів соціально-психологічних досліджень мережі Інтернет з урахуванням сучасних наукових і суспільних реалій. Це дозволить створити фундамент для планування й реалізації об'єктивних і практично значущих емпіричних програм вивчення психологічних особливостей користувачів Всесвітньої мережі.

Мета статті – визначення стратегічних векторів соціально-психологічного дослідження соціального простору Інтернету та їх теоретичне обґрунтування.

Матеріали та методи. У дослідженні використано теоретичні методи аналізу й узагальнення інформації з наукових джерел. Методологічною основою дослідження слугувала низка наукових праць (Н. Баес, Дж. Габарнет, І. Зварич, Й. Йан, А. Мехрад, А. Монтесано, М. Нагані, А. Оксанен, Н. Наслам, М. Стенберг, О. Ткачишина, Дж. Фейксас, Я. Чаплак, Г. Чуйко та ін.).

Результати дослідження. Проведений аналіз здійснювався з оперттям на вивчення провідних тенденцій сучасної соціальної психології [5; 7]. Таким чином встановлено основні напрями, що є актуальними для цієї галузі знань. З врахуванням цієї інформації було визначено вектори досліджень психологічних особливостей Інтернету як соціальної структури.

Формування і функціонування інтернет-спільнот. Цей напрям прямо пов'язаний з центральною проблематикою соціальної психології – структурними й динамічними особливостями групи. Аналізуючи проведені дослідження можемо бачити ситуацію, коли науковці не вживають термін «група» у процесі вивчення мережевої взаємодії, використовуючи концепт «онлайн-спільнота». Так, у системному теоретичному огляді, який здійснив разом з колегами А. Оксанен

зазначається, що мережеві спільноти на сьогодні стали соціальною базою Інтернету [9]. При цьому основними питаннями, що потребують розкриття є мотивація користувачів до соціального об'єднання, специфіка функціонування мережевих спільнот у різних сферах суспільства, їх вплив на психічне здоров'я особистості. У згаданому дослідженні увага зосереджується на онлайн-спільнотах заснованих на професійних контактах, агресії, механізмах залежності [9].

На нашу думку, означена проблематика потребує розширення як у методології, так і векторах дослідження. Зокрема, доцільно визначити стадії розвитку інтернет-груп та механізми їх формування. Отриману інформацію важливо порівняти з традиційними підходами й результатами класичних експериментів соціальної психології. Для цього необхідно створити теоретичну модель функціонування соціальних груп в інтернет-просторі, що враховувала б такі аспекти як мотиви й мета учасників, особливості діяльності, становлення групових контактів, поділ на мікрогрупи, рівень згуртованості й ефективності командної роботи. Очевидно, що означена модель буде мати гіпотетичний характер і може змінюватися залежно від результатів емпіричних досліджень. Варто пам'ятати, що відмінності між мережевими й «традиційними» соціальними групами дуже швидко розмиваються через швидке проникнення Інтернету у повсякденне життя [9]. У цьому контексті зростає значущість перегляду традиційних наукових підходів до рольової поведінки в онлайн-просторі.

Міжгрупові процеси в онлайн-середовищі. Й. Ху, Й. Йан, Д. Чанг виділяють такі основні уявлення про взаємодію між групами: уявний міжгруповий контакт посилює внутрішньогрупове ототожнення, схожість груп стимулює продуктивну взаємодію між спільнотами, перехід людей у різні групи детермінується соціальним сприйняттям й інтрагруповими психологічними механізмами [6]. Ці положення можуть стати основою для організації й проведення відповідних досліджень в інтернет-просторі, оскільки міжгрупові контакти в онлайн-середовищі мінімально вивчалися у психологічній науці. Актуальним є емпіричне вивчення загальних соціально-психологічних механізмів контактів між різними онлайн-спільнотами. На окрему увагу заслуговують спроби з'ясувати конфліктні взаємини в Інтернеті, що виходять за межі міжіндивідуальної взаємодії. На нашу думку, перспективним є дослідження міжгрупових контактів інтернет-груп у різних соціальних сферах – політиці, освіті, професійних галузях.

Формування й прояви ідентичності особистості в онлайн-просторі. Н. Хаслам, Н. Баес і М. Нагані наголошують на виключній актуальності досліджень формування структур «Я» у сучасній соціальній психології [5]. Досить часто такі наукові розвідки пов'язані з вивченням особистісних рис членів соціальних груп. Теоретичною основою таких досліджень є відома модель «Великої п'ятірки» [5]. Дж. Габарнет, Дж. Фейксас, А. Монтесано вважають, що можливість анонімності інтернет-взаємодії, особливості самосвідомості суб'єкта й мета мережевої комунікації є ключовими

чинниками формування віртуальної ідентичності особистості [4]. У цьому дослідженні обґрунтовується теза про те, що низька самоповага й самооцінка людини визначає більшу спрямованість на формування ідеалізованої віртуальної ідентичності. І. Зварич, Г. Чуйко, Я. Чаплак пояснюють сутність процесу ідентифікації особистості в Інтернеті через «розмивання» самосвідомості й множинне використання різних образів, соціальних ролей і «масок» [2].

Зазначимо, що проблема віртуальної ідентичності особистості є найбільш розробленою порівняно з іншою соціально-психологічною тематикою Інтернету. Водночас залишаються недостатньо з'ясованими вікові механізми формування систем репрезентації особистості та їх зв'язок з «реальною» соціалізацією. Як уже зазначалося вище, у сучасному світі інтенсивно нівелюються межі між реальним і віртуальним. З огляду на це, трактування феномену віртуальної ідентичності як стратегії компенсаторного самовияву вимагає перегляду. Потребують ретельного емпіричного вивчення процеси й механізми формування самосвідомості особистості у контексті функціонування різних мережеских ресурсів – професійних спільнот, сайтів пошуку роботи, сайтів знайомств, хобі-груп і груп інтересу. Результатом означеного напрямку досліджень має стати побудова цілісної моделі формування й структури особистості у просторі Інтернету, а також модернізація відповідної термінологічної бази.

Особливості соціальної перцепції в інтернет-просторі. Проблематика сприймання й взаєморозуміння учасників комунікації є дуже актуальною у соціальній психології [7]. Вивчення цих феноменів у контексті соціального простору Інтернету є недостатнім. Зокрема, М. Паламарчук і О. Ткачишина досліджували механізми стереотипізації контактів у соціальних мережах через сприймання різних видів аватарів [1].

Значущими є дослідження невербального складника інтернет-комунікації, що особливо це стосується знаково-текстового типу спілкування. Соціальну перцепцію й когнітивний аналіз контактів у мережі Інтернет визначають репрезентативні зображення, використання знакової експресії, опис акаунту у соціальній мережі, манера спілкування, демонстрація інтересів, стилістична і граматична коректність побудови текстових конструкцій. Усі перераховані аспекти вимагають ретельного емпіричного вивчення. Крім того, новий погляд на соціальну перцепцію в Інтернеті пов'язаний з активним розвитком мультимедійних форм віртуальної комунікації. Так раніше мережеве спілкування ототожнювали виключно з обміном письмовими повідомленнями, що визначало специфіку відповідних соціально-психологічних досліджень. Розвиток технологій сприяв активному використанню відеозв'язку в інтернет-комунікації, що звисно вплинуло на соціальну перцепцію. Аналіз цих аспектів є перспективним напрямом подальших наукових досліджень.

Специфіка здійснення лідерства в Інтернеті. Різні аспекти соціальної влади й впливу у групових процесах завжди знаходилися у фокусі уваги соціальної психо-

логії. На початку активних психологічних досліджень Інтернету вважалося, що опосередкований характер комунікації утруднює формування центрального соціального ядра впливу. Проте, з розвитком мережеских ресурсів ситуація змінюється. Зокрема, жорстка ієрархія професійних онлайн-груп вимагає структурованого керівництва. Так, Р. Л. Міхай і А. Крету наголошують на важливості з'ясування механізмів мережевого лідерства у реалізації бізнес-проектів [8]. Водночас механізми неофіційного лідерства в онлайн-групах потребують додаткового вивчення. У цьому контексті Дж. С. Бенкс разом з колегами пропонує зміну методологічних позицій дослідження діяльності лідерів у неформальних спільнотах Інтернету [3].

На нашу думку, перспективним науковим напрямом є проведення експериментальних досліджень лідерства в спеціально створених інтернет-групах. У цьому контексті, незалежними змінними можуть бути складність завдань, загальний зміст діяльності (інтелектуальний, дозвілєвий, професійний, освітній), стиль лідерства, кількісний склад групи тощо. Важливо також з'ясувати прояви лідерства у знаково-текстовому і мультимедійному форматі інтернет-комунікації. Організація експериментального впливу має враховувати теоретичні моделі функціонування інтернет-груп.

Агресія й конфлікти в онлайн-середовищі – дуже перспективний напрям, що є досить активним у сучасній соціальній і віковій психології. Особливо актуальним є вивчення кібербулінгу як виду насильства в Інтернеті. Цей напрям фокусується, зазвичай, на шкільному періоді життя. Тобто постає проблема розширення вікового діапазону вивчення булінгу, мобінгу та інших форм насильства в мережі. Також слід враховувати чутливість досліджуваного питання, що впливає на можливість отримання об'єктивних емпіричних даних.

Окремої уваги потребують наукові розвідки спрямовані на міжособистісні конфлікти в мережі. У цьому контексті актуальним є з'ясування зв'язку між соціальними суперечностями у мережі й «реальному житті». Методологічні аспекти емпіричних досліджень конфліктів у соціальних мережах мають бути уточнені з позиції розвитку віртуальної особистості.

Висновки. Соціально-психологічні дослідження Інтернету є одними з найбільш значущих для цілісного наукового розуміння процесів, що відбуваються в Інтернеті. В останні роки відбулося суттєве проникнення Всесвітньої мережі у повсякденне життя, що визначає необхідність модернізації методологічних підходів і напрямів дослідження. Зокрема, протиставлення «віртуального» й «реального» соціального життя дає недостатньо повне висвітлення проблеми. З огляду на це основними векторами досліджень Інтернету у сучасній соціальній психології є інтернет-спільноти, міжгрупові процеси, ідентичність особистості, соціальна перцепція, лідерство, агресія й насильство. Ключовим методологічним аспектом означених наукових напрямів є конструювання теоретичної, емпірично обґрунтованої моделі розвитку й функціонування інтернет-групи як соціально-психологічного феномену. У цілому мова йде

про створення цілісної теорії соціалізації, що поєднує уявлення про психологічну специфіку мережевого простору й умовного «реального» соціуму. Подальшими

перспективами задекларованої проблематики є планування й реалізація експериментальних програм досліджень Інтернету у соціальній психології

Література:

1. Ткачишина О. Р., Паламарчук М. Є. Стереотипи соціального сприйняття графічних репрезентацій користувачами соціальних мереж. *Наукові здобутки студентів Інституту людини*. 2016. № 2(6). <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/19257>
2. Чаплук Я., Зварич І., Чуйко Г. Віртуальна ідентифікація сучасної людини. *Psychological journal*. 2021. № 7 (2). С. 9–24.
3. Banks G. C., Dionne S. D., Mast M. S., Sayama H. Leadership in the digital era: A review of who, what, when, where, and why. *The Leadership Quarterly*. 2022. V. 33, Issue 5. P. 101634.
4. Gabarnet G., Feixas G., Montesano A. What Is the Psychological Role of the Virtual Self in Online Worlds? A Scoping Review MDPI. *Multimodal Technologies and Interaction (MTI)*. 2023. № 7(109). P. 1–18.
5. Haslam N., Baes N., Haghani M. The structure and evolution of social psychology: a co-citation network analysis. *The Journal of Social Psychology*. 2024. P. 1–12. <https://doi.org/10.1080/00224545.2024.2363354>
6. Hu Y., Yan Y., Zhang D. The relationship between imagined intergroup contact and common ingroup identity: The mediating effects of perceived intergroup similarity and recategorization. *Acta Psychologica*. 2025. Volume 254. P. 104843
7. Mehrad A., Sternberg M., Buyandalai E., Pius A. Theories and approaches of social psychology. *International Review of Social Sciences Research*. 2024. № 4(2). P. 71–90.
8. Mihai R. L., Cretu A. Leadership in the Digital Era. *Valahian Journal of Economic Studies*. 2017. № 10(1). С. 65–72.
9. Oksanen A., Celuch M., Oksa R., Savolainen L. Online communities come with real-world consequences for individuals and societies. *Commun Psychol*. 2024. V. 2. № 71. <https://doi.org/10.1038/s44271-024-00112-6>

References:

1. Tkachyshyna, O. R., Palamarchuk, M. Ye. (2016). Stereotypes of social perception of graphic representations by users of social networks. *Scientific achievements of students of the Institute of Human*. № 2(6). <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/19257>. [in Ukrainian].
2. Chaplak, Y., Zvarych, I., Chuyko, H. (2021). Virtual identification of modern people. *Psychological journal*. № 7 (2). P. 9–24. [in Ukrainian].
3. Banks, G. C., Dionne, S. D., Mast, M. S., Sayama, H. (2022). Leadership in the digital era: A review of who, what, when, where, and why. *The Leadership Quarterly*. V. 33, Issue 5. P. 101634. [in English].
4. Gabarnet, G., Feixas, G., Montesano, A. (2023). What Is the Psychological Role of the Virtual Self in Online Worlds? A Scoping Review MDPI. *Multimodal Technologies and Interaction (MTI)*. № 7(109). P. 1–18. [in English].
5. Haslam, N., Baes, N., Haghani, M. (2024). The structure and evolution of social psychology: a co-citation network analysis. *The Journal of Social Psychology*. P. 1–12. <https://doi.org/10.1080/00224545.2024.2363354>. [in English].
6. Hu, Y., Yan, Y., Zhang, D. (2025). The relationship between imagined intergroup contact and common ingroup identity: The mediating effects of perceived intergroup similarity and recategorization. *Acta Psychologica*. Volume 254. P. 104843. [in English].
7. Mehrad, A., Sternberg, M., Buyandalai, E., Pius, A. (2024). Theories and approaches of social psychology. *International Review of Social Sciences Research*. № 4(2). P. 71–90. [in English].
8. Mihai, R. L., Cretu, A. (2017). Leadership in the Digital Era. *Valahian Journal of Economic Studies*. № 10(1). С. 65–72. [in English].
9. Oksanen, A., Celuch, M., Oksa, R., Savolainen, L. (2024). Online communities come with real-world consequences for individuals and societies. *Commun Psychol*. V. 2. № 71. <https://doi.org/10.1038/s44271-024-00112-6>. [in English].